

Het verdwenen dorpje Verhuizen

In de Betuwe was vroeger sprake van een aantal dorpjes, die niet meer als zodanig te herkennen zijn. Wie weet heden ten dage nog waar Wolferen, Opperden, Gesperden of Verhuizen lag? In dit verhaal wordt dieper op een van die dorpjes ingegaan, namelijk op Verhuizen, dat vroeger een belangrijke rol speelde. Haar belangrijkheid ontleende ze aan het feit dat er een veer lag. Het plaatsje was gesitueerd aan de dijk tussen Lienden en Ingen en slechts een straatnaam in Ingen – de Verhuizensestraat genaamd – en een huis aan de dijk met het opschrift 'Ver-Huizen' herinnert nog aan het dorpje.

Het huis aan de dijk met opschrift Ver-Huizen

De legende rondom Verhuizen

Een legende verhaalt dat het dorpje van de kaart weggevaagd zou zijn door een geweldige overstroming ten gevolge van een dijkdorbraak. De kapel met zijn klok verdween in de diepe kolk die bij de doorbraak ontstond. De kolk of de waai kreeg daarna de toepasselijke naam van Klokkewaai (zie foto) en het verhaal wil dat op windstille zomeravonden vanuit de donkere diepte nog steeds kloggelui opklinkt.

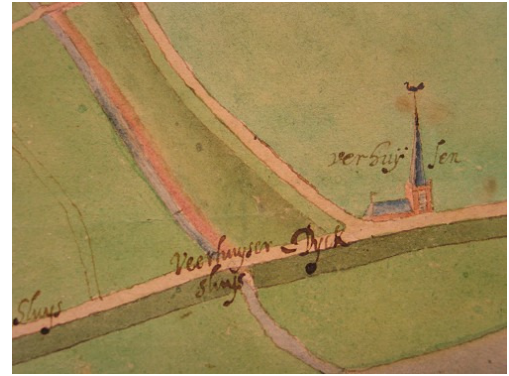
De Klokkewaai bij Lienden

Een triest verhaal maar is het werkelijk zo gegaan of is het alleen maar een legende zoals die rondom bijna iedere waai gewezen is? Een feit is dat de archieven een ander licht werpen op het verhaal....

De kapel van Verhuizen

Zeker is dat Verhuizen inderdaad een kapel, had, maar die stond niet ter hoogte van de Klokkewaai, maar meer naar het westen, waar de Rijnbandijk en Marsdijk elkaar kruisen en waar nu het huis Aspremont staat. Op sommige oude kaarten is de kapel nog goed te zien, vandaar dat zijn ligging bekend is. In het jaar 1615 is er een grote doorbraak bij Verhuizen geweest maar meer naar het oosten, waarbij de gehele Marspolder overstroomde en waarbij de Klokkewaai is ontstaan. Toen de dijk gerepareerd werd kreeg het werkvolk van de drost Ter Leede drie tonnen bier, welke ze soldaat mochten maken. Een andere kolk De Nieuwe Waai is

pas in 1855 ontstaan, maar toen bestond de Verhuizer kapel al niet meer. Bij de doorbraak in 1615 is de kapel gewoon blijven staan, maar mogelijk heeft hij daarbij ernstige schade opgelopen, want ruim dertig jaar later, in 1648, willen 'de gemeene naeburen der Heerlicheijt Linden de Kercke tot Verhuijse, die nu lange desolaet gelegen hadde, wederom laten decken ende sooveel doenlijck repareren'. Om de onkosten van deze reparatie te dekken, werd een som van honderd gulden tegen 6 procent rente geleend van de scholtus van Lienden, Jerephaes Fojijert geheten. De rente werd betaald uit de pachten van de Kerckhove en de Kerckenacker'. Tot aan 1806 en misschien nog wel later wordt er nog jaarlijks 'tjins' aan de Verhuizer kapel betaald. In 1806 bijvoorbeeld betaalt men een tjins van één gulden aan de kapel.

De kapel op een oude kaart uit 1610

Uit de kapel zelf en later uit de grond waarop de kapel stond, gingen twee tjinsen ten bate van de kerk van Eck en Wiel, want de toenmalige heer van Eck en Wiel, Wilt van Broeckhuijsen, schonk de opbrengsten hiervan in 1675 aan de kerk van Eck en Wiel. De heer van Eck en Wiel had namelijk ook het collatierecht van Verhuizen, dat wil zeggen om in Verhuizen een kapelaan aan te stellen. De twee tjinsen, een gezamenlijk bedrag van f 8, 80 zijn in 1869 uitgekocht.

In het doopboek van Lienden wordt de kerk van Verhuizen eveneens genoemd, niet dat hij dan nog als kerk dienst doet, maar hij blijkt dan als woonhuis dienst te doen voor een zekere Hans. Hans laat in dat jaar zijn zoon Michel dopen en bij de inschrijving wordt vermeld dat hij in de Verhuijser kapel woont.

De kapel werd door de Hervorming niet meer gebruikt maar is nog tot 1848 blijven staan. Een zekere Gerrit Loo, laat hem afbreken en laat er in de plaats een nieuw huis bouwen, het tegenwoordige Aspremont.

Aspremont

Waarom werd deze boerderij Aspremont genoemd? Ook daarover doet een verhaal de ronde. De heren van Lienden, de Van Lyndens, zouden namelijk uit het aloude geslacht 'Aspremont' stammen. Dit beweert althans een zekere Christopher Butkens, een monnik, die in 1623 een boek geschreven heeft van meer dan 400 bladzijden dik over het geslacht Van Lynden, dat als titel kreeg Annales de la maison de Lynden. Een aantal zaken in dit boek wordt overigens sterk in twijfel getrokken. Hij schrijft onder meer dat in zijn tijd nog in het kasteel Ter Lee, waar de Van Lyndens gewoonden hadden, en dat later in bezit van de graven van Culemborg kwam, op de schoorsteen van de zaal een tableau hing met daarop een doorboord hert en het volgende rijmpje:

Het tegenwoordige Aspremont

*In't Jaer ons heeren als men heeft gescreven
Duijsent drij hondert ende negentich seven
Soo heft men in het wolt tot linden sien sneven
Eenen hert als ghij hier siet staen naer het leven
Die leste van Aspremont die linden heft beseten
Die hevet doorwont ende met sijn swert doot gesmeten
D'welck hier is gestelt ter eeren om niet tevergeten
met sijn snel loopende ros, daer hij was opgeseten*

Verder vermeldt Butkens dat in een oud register uit 1290 uit een toernooiboek van de ridderschap van de Graven van Holland een aantal kampioenen genoemd wordt waaronder Dirk van Lynden en Ter Lee, 'die een rooden schilt droech met een vergult cruys' en als strijdkreet had: 'Aspremont!'

E X T R A I T,

Extract uit een seker borch ghebooren in een oude roeten teren ovecloek / gheintuureet het
Commap borch des Gedepts van Hollandt gheleghen in een out castrace gheerehuus 2, 13,
ende begint aldus op fol. 210.

In jaer hontseft van 1390, for heeft mijn herge heer die Serue / de stidderen van sijn hoo-
kerfchap een Commap-maghestrat / hoer seroepen waeren der beintsele stidderen van dien eger/
ende de Campioenen waeren wijs tuzegheest ende gheboeret / sich met hantse waegens / als jins naar
beseggen staet.

De Campioenen waren

Heer DIRICK HEER TOT BREDEBODE, ende doerch een gulden schilt / met een
bluetreoblyen Kien / met een blansouge en enghen / met een blauwacrossel / en sijn HOLLANT.

De tweede Campioen was

Heer IOHAN HEER TOT HEYSDEN, ende doerch een gulden schilt / met een roet
roeben van een spinnwiel ende sijn CLEVE.

De derde Campioen was

Heer DIRICK HEER VAN LYNDEN ende TER LEE, ende doerch een
roeben schilt met een vergulde Commap ende sijn ASFREMONT.

De vierde Campioen was

Heer ARENT HEER TOT ISELSTEYN, ende doerch eenen gouden schilt / met een
flouete plantk baer in / hoer op een roepen van sijn Kintico gheleghet van een roet / ende sijn
AMSTEL.

Een twijfelachtig extract uit het boek van Christopher Butkens

Butkens schrijft verder dat de ruïne van Verhuizen niet het restant van de kapel voorstelt, maar het oude slot van de Van Lyndens! Bij een geweldige aardbeving in ca. 1342 zou volgens een Kroniek van Gelre en Holland de grote toren van het kasteel vernietigd zijn. Die toren zou volgens hem het restant zijn van het kasteel dat in voorgaande oorlogen verwoest was. Na de verwoesting zou kasteel Ter Lee gebouwd zijn. Wat er nu van al deze verhalen waar is, zullen we wel nooit te weten komen

Kort samengevat komt het er op neer dat na de verstroming van 1615 nog wel degelijk sprake is van een kerk of kapel te Verhuizen en dat hij niet zoals de

legende wil naar de donkere diepten van de kolk verdwenen is. Wat het dorp Verhuizen zelf betreft, op een topografische kaart uit 1869/1909, wordt het nog steeds vermeld. Alleen door de jaren heen heeft het aan belangrijkheid ingeboet en is van lieverlee in de vergetelheid geraakt.

De oudste vermelding

Het eerst komen we de naam tegen in een charter uit 1298 waarbin vermeld wordt dat 'Hardvic van Arnemuijen en hare dochter jonkvrouw Marie den heren van St. Maarten te Utrecht een hoeve lands schonken, gheleghen te Vernehuijsen, gaande van den Maersdijcke in de Betuwe, alsoe groet als sij gheleghen is tusschen Hermans Haghen lant aen de oude hegge, ende Sweers Costs sones lant aen de Nederhaghe'. (foto 08 met als bijschrift Een acte uit 1298 waarin de naam van Vernehuijsen voor het eerst voorkomt). Veel grond in Verhuizen behoorde trouwens aan de St.Paulusabdij in Utrecht, net als de helft van het dorp Lienden, terwijl de andere helft van Lienden aan het klooster van Elten behoorde. In 1575 huurt een zekere Johan van Wijck Anthonisz. van de abt van de Paulusabdij een hofstede van ruim twee morgen te Verhuysen en wordt drie jaar later aangesteld als rentmeester te Lienden van de goederen van de abdij en in 1592/3 is hij dat nog steeds.

Heren van Verhuizen

Bovengenoemde Hardvic van Arnemuijen was de weduwe van Steven van Lynden die behalve heer van Lienden, ook heer van Vernhuysse, Aalst en Elst is. Vervolgens zien we achtereenvolgens de volgende heren Van Lynden die zich ook heer van Vernhuijsen noemden: Jan gehuwd met Agnes van Keppel, Goswijn gehuwd met Agnes Gronsteijn, Goswijn gehuwd met Alise van Appeldoorn en tenslotte Arnoud van Lynden, gehuwd met Josine van Blockhoven.

Betekenis van de naam

In de oudste akte wordt het dorp Vernehuijsen genoemd, maar later in de tijd komen we andere benamingen tegen. Zo is er in 1533 sprake van Veresom, in 1602 van Verresen. In 1626 wordt het dorpje Vernhuse genoemd, in 1668 Verhuijse, in 1758 Versen met de Verzestraat. Wat de betekenis van de benaming betreft daarvoor zijn in de loop der tijd verschillende verklaringen voor geopperd: vern betekent oud, vroeger. De naam Vernehuijse of Vernhuijse zou verklaard kunnen worden als oude huizen. Anderen menen weer dat de naam Verhuizen betekent: huizen bij het veer. Dit laatste zou heel goed mogelijk kunnen zijn, omdat Verhuizen heel vroeger namelijk een veer bezat. Als derde mogelijkheid zou het kunnen zijn dat de naam is afgeleid van de vorm van het dorp. In het Middennederlands betekent versen of varen namelijk hiel of hak.

Een oude prent van Verhuizen

Het veer te Verhuizen

Verhuizen was vroeger een belangrijk dorpje omdat er een veer was. Het was er veel eerder dan het veer van Ingen en ook dan dat van Rhenen/Lienden. Dat er juist in Verhuizen een veer ontstond had te maken met het feit dat in die tijd de Mars nog een moerassig gebied was en om bij Lienden van de Betuwe in Rhenen te komen, moest men eerst de hoofdstroom over steken, vervolgens moest men door het moerasgebied van de Mars trekken om daarna een zijtak van de Rijn over te varen. Daar was dus niet echt een veer mogelijk. Hoogstens zal er in die tijd bij Rhenen een voetveertje geweest kunnen zijn. Bij Verhuizen was de oversteek gemakkelijker omdat daar een doorwaadbare plaats was. Toen de Mars beter bedijkt werd is het veer tussen Rhenen en Lienden ontstaan, mogelijk een uitbreiding van een voetveertje.

De vroegste bekende vermelding van het verhuizer veer is uit 1378 uit het archief van de St. Paulusabdij te Utrecht. In een overeenkomst met de abdij en de heer van Lienden wordt vermeld dat de 'halve veerstad tot Verhusen' behoorde aan de abt en het convent van St. Paulus. Uit latere bronnen blijkt dat de andere helft in pacht gehouden werd van het Stift Elten door de heer van Lienden en later door de graven van Culemborg. Het veerrecht was net als Lienden zelf dus in tweeën gesplitst en moet als het toen al bestond voor de splitsing toebehoord hebben aan het oude domein Lienden.

Getuigenverklaringen aangaande het veer

Een andere vroege vermelding van een veer te Verhuizen komen we tegen in een getuigenverklaring uit 1465, waarbij een viertal oudere mannen verklaren dat er lang vóór 1465 sprake was geweest van een veer over de Rijn tussen 'Verhusen' en het daartegenover gelegen Remmerden. Deze verklaring was schijnbaar nodig omdat de halve Heerlijkheid Lienden van de Van Lyndens overgegaan was in handen van Gerard, graaf van Culemborg, die zich heer van Lienden, Leede en Oudewaard en het gericht van Ommeren gaat noemen. Graaf Gerard van Culemborg wilde het veer, dat inmiddels verland was en al jaren niet meer in gebruik, laten herstellen zodat het weer in gebruik kon worden genomen. Maar voor het zover was moest hij eerst kunnen aantonen dat daar inderdaad een veer geweest was. Daarvoor moest een aantal hoogbejaarde mannen worden opgetrommeld om voor het gericht hun getuigenissen af te leggen...

De verklaringen werden afgelegd aan de twee richters van Lienden: Rutger van Grootvelt, aangesteld door de Hertog van Gelre en aan de andere richter, Adam van Lockhorst, aangesteld door de graaf van Culemborg. Eén der getuigen, Henrick van der Cuijll, vertelt dat hij vroeger had horen vertellen dat men bij Verhuizen over vaarde met schuiten vol bier, hooi en allerhande andere waren. De andere getuige, Johan Hack, noemt namen van oude mannen die hij gekend had, zoals de oude Herman van Westrienen, Peter van Westrienen, Herman van Westrienen? en de zonen van Herman van Westrienen, Dirck van Horsen en een oude man, Robbert geheten. Deze mannen had hij tegen zijn vader horen zeggen dat toen de heren van Lynden nog in 'hoorre machten' waren, er bij Verhuizen een 'veerstat' was.

De (veer)weg wordt in de verklaringen eveneens genoemd: die liep vanaf de dijk naar de Rijn en was vier

Hollandse roeden breed. Vanaf de dijk liep hij het land in door de Elswert, waar de boerderij van Claas van Triest stond, tot aan de Oude Rijn bij de Papesteeg. De weg die om de Elswert liep was geen algemene weg omdat de weg van betekenis door de Elswert ging, aldus Johan Hack.

Weer een andere getuige, Johan van der Cuijll, verklaart 'alsdat hij sijnen vader heeft horen seggen, dat men te Verhusen over plach te varen mit wagen, mit peerden, mit punten, mit swinels ende andere schepen, alsoe dat te pas quam ende dat voor Rijen en geen veerstat was'. uit deze laatste getuigenis kan geconcludeerd worden dat het veer te Verhuizen er dus eerder was dan het veer van Rhenen! Er is geen oudere vermelding van een veer te Rhenen dan uit een acte van 1350, waardoor we kunnen concluderen dat het veer te Verhuizen dus al van vóór 1350 moet zijn geweest.

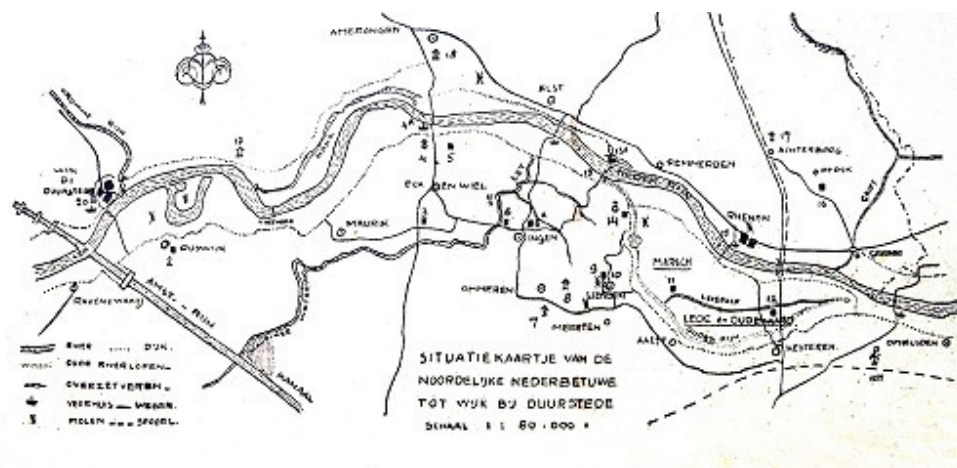
Een andere getuige weet nog wat bijzonders te noemen uit de tijd dat hij jong was. Bij het huis van Bartholomeus van Echtelt, dat moet dan van oorsprong het veerhuis geweest zijn, was iets waarvan hij dacht dat men dat vroeger bij het overvaren gebruikte. Hij omschrijft het als volgt: 'dat dair een punt op wairt gewonden ende gewonnen uutten stranck mit enen rade ende mit groten yseren bouten, alsoe dat hy vermoeden als dat men mitter punten over plach te varen ende gevaren had.'

Wanneer, en of de nieuwe heer van Lienden, Leede enz. daadwerkelijk het veer te Verhuizen hersteld heeft, is niet bekend. Wel is zeker dat in het naburige Ingen een ander veer gekomen is. De eerste vermelding daarvan is uit een acte van 1487, waarin Lubbert De Waell en zijn vrouw Aleijde verklaren de veerstad te Wiel en te Elst (Ingen) aan Johan van Zuylen verkocht te hebben.

De ligging van het veer

Aangenomen wordt dat het veer ongeveer even na het kleine sluisje lag, want daar loosde de Oude Rijn, die nu totaal verland en aangeslibd is haar water op de Rijn. Deze uitgang van de Oude Rijn was bepalend voor de plaats van het veer. Op deze plaats hoefde men maar één keer de rivier over te steken. Mijn vermoeden is dat het precies tegenover de Verhuizensestraat lag of iets er rechts van, maar hoe zat het aan de overkant van de Rijn? Daar moet natuurlijk ook een toegangsweg naar het veer gelopen hebben. Aan die zijde ligt een flinke oeverwal van circa 400 meter breedte die zelfs bij hoge waterstanden nog droog blijft. Hier moet een groot gebouw gestaan hebben, opgetrokken uit gebakken handsteenvormen, de zogenaamde kloostermoppen, zoals die rond veertienhonderd nog gebruikt werden. Er is helaas nooit onderzoek op deze plaats verricht, want men vreesde dat het onderzoek de productie van de steenfabriek die er stond, zou schaden. Maar op het kantoor van de toen nog draaiende steenfabriek lag in 1957 een stapeltje van deze kloostermoppen en een smeedijzeren knijptang, die ter plaatse in de grond gevonden waren samen met scherven van geglazuurd aardewerk. De weg naar het veer is niet meer te achterhalen omdat de grond daar 1 ½ tot 3 meter is afgeleid. Maar in 1957 vertelde een van de boeren die daar vee liet grazen, dat zijn grootmoeder hier wel eens over een pad gelopen had dat over een dam over een brede sloot leidde. Omdat de dam nog wel aanwezig was kon de toenmalige amateur-historicus A.P. de Kleuver mede met behulp van een oude kaart de weg reconstrueren en concludeerde dat de veerweg uitwam ongeveer op die plaats waar nu een toeristische autoweg door het bos loopt. Het bewuste huis stond vlak bij de dam. Wat het voor een huis was blijft slechts gissen. In oude bronnen is wel sprake van een 'huis tot Remmerden', maar de vraag is natuurlijk of er dit bewuste huis mee bedoeld wordt. Remmerden zelf was vroeger een gehucht, dat in 1466 al genoemd wordt als leen van bisschop David van Bourgondië en telde niet zoveel huizen in die tijd. Huizen in steen zullen er zeker niet veel gestaan hebben!

Situatieschets van A.P. de Kleuver waar ongeveer het veer gelegen moet hebben, met 13 nummer 13 als het veer

De Varse- of Verhuizensestraat

Deze straat wordt al in 1409 genoemd en wel in de zogenaamde ambtmansrekeningen: 'een gemeyne weg, geheiten die Veerhuysche straat'. (Met gemeyne wordt bedoeld dat het een algemene, doorgaande weg was). Het was een weg die vanaf de Commanderie in Ingen naar het Verhuizer veer liep. Deze weg moet speciaal hiervoor aangelegd zijn want deze weg had verder geen andere functie, huizen lagen er niet aan.. De Rijnstraat naar het huidige veer was er toen nog niet, die is pas later ontstaan, waarschijnlijk na het ontstaan van het Ingense veer. De Commanderie was er in ieder geval al wel in 1319 en om van Ingen naar de hoofdzetel in Utrecht te kunnen reizen moest men de Rijn over steken, waarbij het niet anders kan of het veer te Verhuizen was er toen al.

De straat heette enige jaren terug de Verhuizingsestraat maar werd vroeger door de lokale bevolking de Varsestraat genoemd, straat naar het dorpje Versen dat op zijn Betuws uitgesproken wordt als Varsen. Een latere straatnaamgever had de betekenis van de naam totaal verkeerd begrepen want de straat heeft totaal niets van doen met verhuizingen. Op het bord had moeten staan Verhuizensestraat en dat staat er tegenwoordig gelukkig weer op.

Tot besluit

Door het verdwijnen van het veer en het in verval raken van het kerkje, is het dorpje Verhuizen aan betekenis gaan inboeten en wordt niet meer op huidige kaarten genoemd.. Wat er nu nog van bekend is, is slechts een legende. Maar legendes blijven blijkaar langer in omloop dan de ware feiten, zo blijkt maar weer uit dit verhaal rond het weggespoelde Verhuizen en zijn Klokkewaai.

Stratnaambord in Ingen